

TOPLUMSAL ALANDA YAPILAN BAZI İNKILÂPLARIN TAŞRADAKİ YANSIMASI: KASTAMONU VE NİĞDE ÖRNEĞİ

Recep Murat Geçikli*

ÖZET

Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilen toplumsal inkılaplarla ilgili olarak taşrada ilginç olaylar ve tartışmalar yaşanmıştır. Bu olaylardan birisi, 1927 yılı başlarında Kastamonu'da meydana gelen “*Balo hadisesi*”dir. Bu olaydan sonra Kastamonu valisinin görev yeri değiştirilmiştir. Niğde vilayetinde ise tesettür konusunda başlayan tartışmalar mahkemeye taşınmıştır. Bu makalede, toplumsal inkılapların taşraya yansması iki vilayet ölçeğinde ele alınmıştır.

ABSTRACT

Some interesting events and debates was occurred in the rural areas concerning the social reforms where had been made in The Republic Period. One of those events was "The Ball Case", where was occurred in the beginning of 1927s in Kastamonu. After this event, positions of Kastamonu Governor was changed. Besides that, the discussions about veiling was brought to trial in Niğde Province. In this article reflection of social reforms to the rural areas has been analyzed within the scope of these two provinces.

Giriş

Osmanlı Devleti, XVIII. Yüzyılın başlarından itibaren Batı Medeniyeti'nin üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalmış; bu dönemden itibaren Osmanlı devleti toplum hayatı, bu medeniyetin etkisi altında kalmıştı. Başlangıçta askeri alanda hissedilen bu etki daha sonraki dönemlerde devlet ve toplum hayatının diğer alanlarını da etkisi altına almıştı. Türk tarih yazımında, “*yenileşme*”, “*batılılaşma*”, “*modernleşme*” gibi farklı kavramlarla ifade edilen bu sürecin, devlet ve toplum hayatındaki yansımalarının çok uzun bir tarihi vardır¹.

Bahsini ettiğimiz bu sürecin içerisinde en çok tartışılan konuların başında, kadının toplumsal hayattaki yeri, kılık ve kıyafet, yaşam tarzı gibi sosyal konular gelmekteydi. Bu meselelere olan yaklaşımlar, tarihi seyir içerisinde büyük bir çeşitlilik göstermişti. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Türkçülük, Garpcılık ve İslamcılık fikirleri etrafında toplanan aydınlar arasında bahsini ettiğimiz konular farklı

* Yrd.Doç.Dr.,İğdır Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Bu süreçle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yayına Haz. Ahmet Kuyaş, YKY, İstanbul 2002; Nilgün Toker-Tekin, Serdar, “Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık*, C.III, 4.Baskı, İstanbul 2007, s.82vd.

yönleriyle ele alınmıştı². Ancak, bu konularda özellikle Garpcılık fikrine mensup aydınlar, her zaman muhafazakâr çevrelerden gelebilecek tepkilerden çekinmişti³. Bu fikre mensup aydınlar bu konulardaki fikirlerini matbuat aracılığıyla ortaya koymakla birlikte, savundukları fikirleri uygulama safhasına geçirecek siyasi iradeden mahrum kalmışlardı.

II. Meşrutiyet'te tartışılan ancak devlet ve toplum hayatında uygulanamayan Garpcıların bu konudaki fikirleri, Atatürk'ün öncülüğünde Cumhuriyet Türkiye'sinde gerçekleştirilmişti⁴. Bu açıdan bakıldığında, Türk devlet ve toplum hayatının batıyla bütünleşmesinde Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen inkılâplar çok önemli bir kırılma noktasıdır. Atatürk Devrimleri ile birlikte Türk devlet ve toplum hayatında neredeyse iki asra uzanan Batı Medeniyeti'nin yeniliklerini kabul etme noktasındaki düalizm ve tereddüde son verilmiş ve bu konuda kararlı bir tutum sergilenmiştir.

Siyasi iradenin, inkılâplar konusunda sergilediği bu tutumun, toplumsal alanda kaçınılmaz bazı yansımaları olmuştur. Atatürk'ün özellikle sosyal hayata dönük devrimleri, toplum tabanında bazı tartışmaları ve dalgalanmaları da beraberinde getirmiştir. Kılık-kıyafet, kadının toplum hayatındaki yeri, sosyal yaşam ile ilgili konular özellikle 1924-1927 tarihleri arasında yoğun olarak tartışılmıştır⁵. Gerçekleştirilen sosyal devrimlerin toplumun farklı kesimlerine anlatılması ve benimsetilmesi noktasında basın, farklı dernek ya da cemiyetlerin taşradaki etkinlikleri kuşkusuz önem kazanmıştır. Biz bu makalemizde, Atatürk'ün gerçekleştirdiği sosyal devrimlerin taşradaki yankısını, Kastamonu ve Niğde ölçeğinde ele almaya çalışacağız.

1- KASTAMONU BALO HADİSESİ

Kastamonu, gerek Milli Mücadele dönemi gerekse Cumhuriyet döneminde önemli bir yere sahiptir. Milli Mücadele'nin kazanılmasında çok önemli bir paya sahip olan Kastamonu'da, Mustafa Kemal Atatürk, Şapka İnkılabı'nı halka anlatmış ve bizzat kendisi giymek suretiyle kılık-kıyafetteki yeniliği Kastamonu'dan başlatmıştı⁶. Şapka İnkılabı'na öncülük eden Kastamonu'da 1927 yılı başlarında “*Balo Hadisesi*” olarak ifade edebileceğimiz ilginç bir olay yaşanmıştı. Bu olayın ayrıntılarına geçmeden önce burada dönemin atmosferiyle ilgili bazı noktalara işaret etmek istiyoruz.

Mustafa Kemal Atatürk, kadınların kılık-kıyafetleri ya da sosyal hayattaki mevkileriyle ilgili resmi bir yaptırıma gitme yolunu tercih etmemişti. Ancak, bu konularda bizzat kendisi bir “*rol model*” olarak uygulamalarıyla topluma öncülük

² Bu akımların yaklaşımları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Peyami Safa, **Türk İnkılabına Bakışlar**, ATAM, 2. Baskı, Ankara 1996, s.1-39.; Berkes, **a.g.e.**, s. 444-450.

³ Örneğin, Garpcıların fikir organı olan İçtihad Mecmuası, bu gibi konularda çıkan yazılar nedeniyle Meşihat tarafından tatil edilmiştir. (Safa, **a.g.e.**, s.20.)

⁴ Safa, **a.g.e.**, s. 33.

⁵ Bu tartışmalar için bkz. Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkiler 1924-1930**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s.153-183.

⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. **Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Gezileri**, (Der. Mustafa Selim İmece), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları:7, Ankara 1975, s. 64vd.

etmişti. Atatürk Çankaya’da tertip ettiği balolara kadınların ve erkeklerin birlikte katılmasını sağlayarak kadının sosyal yaşama dâhil olmasını teşvik ettiği gibi bu türden etkinliklere de destek veriyordu⁷.

Devlet başkanı olarak tertip ettiği bu tür toplantılara destek vermek isteyen vilayetlerimizden biri olan Kastamonu’da beklenmeyen bir hadise yaşandı. Kastamonu yerel basınına ve ulusal basına yansıdığı kadarıyla olay şu şekilde meydana geldi: Kastamonu Himaye-i Etfal Cemiyeti, bir balo tertip etme kararı alır ve baloya katılımın eşli olması istenir. Kastamonu Valisi Müştak Lütfü Bey’in ailesi Kastamonu’da olmadığı için bu baloya davet edilmez. Vali Müştak Lütfü Bey, balonun tertip edildiği akşam, polis müdürünü görmek bahanesiyle balo mahalline gelir. Vali’nin baloya geldiğini öğrenen balo katılımcıları bu duruma tepki göstererek Vali’den baloyu terk etmelerini isterler. Bunun üzerine Vali Müştak Bey, kendisinin vilayetin valisi olduğunu hatırlatarak bu teklifi reddeder. Bundan sonra baloyu terk eden katılımcılar, belediye salonundan ayrılarak Muallimler Birliği’ne giderler ve orada Vali’nin aleyhinde konuşmalar yaptıktan sonra Dâhiliye Nezareti’ne şikâyet telgrafı gönderirler⁸.

Olay üzerine Dâhiliye Nezareti soruşturma başlatarak iki müfettiş görevlendirdi⁹. Bu arada olay basına yansımıştı. Başta Vali Müştak Bey olmak üzere, valiyi muallimler adına balodan kovduğu belirtilen Maarif Müdürü Celal Bey ve Belediye Reisi Hilmi Bey olayla ilgili basına açıklamalarda bulundu. Vali Müştak Bey, Maarif Müdürü Celal Bey’i muallimleri yanlış yönlendirmekle ve kendisini balodan “*ben karımı bu kıyafetle valiye göstermem*” diyerek kovmakla itham etmişti. Maarif Müdürü Celal Bey, konuyla ilgili gazeteye verdiği beyanında, Vali’nin hakkındaki iddialarını reddetmiş; yüksek bir makam işgal eden Vali’nin “*tecavüzkâr*” beyanlarına cevap vermekten ve mahalli bir olayı gündeme getirerek masum insanları incitmek durumunda kaldığından duyduğu üzüntüyü dile getirmişti¹⁰.

Dâhiliye Nazırı Cemil Bey, olayla ilgili basına yaptığı açıklamada Vali Müştak Bey’in baloya davet edilmemesini “*kabahat*” olarak değerlendirdi; balonun düzenlendiği mekânın hususi bir yer olmamasından dolayı Vali’nin balonun düzenlendiği mahalle gitmesinin bir şikâyet konusu olamayacağını ifade ederek ilgililer hakkında soruşturma başlatıldığını duyurdu¹¹. Muallimler Birliği Başkanı Refet Bey ise, “*Hadise çok şayan-ı teessüftür. Vali ki bir memleketin en büyük memurudur. Davet edilmemesi hatadır. Geldikten sonra gitmesinin istenmesi ise çok gayrı nazikâne bir harekettir.*” diyerek öğretmenlerin baloyu terk ettikten sonra muallimler birliği binasına gitmelerini “*çok yanlış ve düşüncesizce bir hareket*” olarak değerlendirdi¹².

⁷ Etkinliklerden biri olan, Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Şubat 1927 tarihinde düzenlediği balo örnek olarak verilebilir. (**Hâkimiyet-i Milliye**, 26 Şubat 1927, nr. 2027, s.1.; **Vakit**, 27 Şubat 1927, nr.3291, s.2.)

⁸ **Akşam**, 27 Şubat 1927, nr. 30 10; **Kastamonu**, 3 Mart 1927, nr. 2689

⁹ **Milliyet**, 2 Mart 1927, nr. 379.

¹⁰ **Milliyet**, 26 Şubat 1927, nr.375; **Kastamonu**, 3 Mart 1927, nr. 2689; **Milliyet**, 10 Mart 1927, nr. 387; **Milliyet** 12 Mart 1927, nr. 389.

¹¹ **Kastamonu** 3 Mart 1927, nr. 2869, s.3

¹² **Cumhuriyet**, 3 Mart 1927.

Olayı soruşturmakla görevlendirilen müfettişler raporlarını tamamlayarak Dâhiliye Nezareti'ne sundu¹³. Dâhiliye Nezareti Teftiş Heyeti Reisi Mustafa Arif imzalı birinci raporda şunlar ifade edilmekteydi: Olayın sebebi Vali'nin baloya davet edilmemesidir. Bu nedenle baloyu tertip edenler makam-ı hükümete karşı göstermeleri gereken hürmet ve nezaketi ihmal etmişlerdi. Vali, balo mahalline davetsiz gitmesinden dolayı suçlanamazdı. Rapora göre; Makam-ı hükümeti temsil eden Vali'nin kovulması "*hüsnüniyetle*" açıklanamazdı. Baloyu düzenleyenler, Vali'yi kovma nedenleri arasında orada bulunan ailelerinin açık olmalarını atıf ve isnat etmeleri ikinci bir hataydı. Raporda, baloyu düzenleyenlerin bu tavrıyla ilgili şu ifadelere yer verilmekteydi: "*Herhangi bir ailenin bekâr veyahut evli olan bir erkeğe karşı adabı nezahetin müsaade edebileceği derecedeki kıyafetinde bir fark olamayacağını takdirden de uzak bir vaziyette kalmışlar ve kendilerini garip ve şayan-ı dikkat bir haleti ruhuyide irae eylemişlerdir*"¹⁴.

Raporda, Vali'nin baloyu terk etmek isteği karşısında sergilediği tutumda da sorgulanacak bir yön bulunmamaktaydı. Vali'yi şikâyet edenlerin telgraflarında Vali'nin tavrında "*gayri tabiiik*" olduğunu, kendisine verilen kâğıdı yırtıp attığını söylemelerinin kabahatlerini örtmeye çalışmaktan başka bir anlam ifade etmemekteydi. Baloyu terk edenlerin olaydan sonra Muallimler Birliği'ne gitmeleri sadece eğlence maksatlı değil; valiyi protesto maksatlı olduğu düşünülmekte ve balo için vilâyetten izin alınmaması Vilayet Kanununa aykırı bir durum olarak değerlendirilmekteydi. Raporda olaydaki en önemli noktalardan biri olarak "*ecnebi*" banka müdürlerinin gözü önünde böyle bir olaya sebebiyet vermekle medeni hayatın göstergeleri olan bu tür toplantılara olan yabancılaşma işaret edilmekteydi. Ayrıca böyle bir tavrın ve olayın müsebbiplerinin memleketin eğitim camiasından, kaymakam ve polis müdürü gibi idarecilerinin içinde bulunduğu bir kesimden ortaya çıkması "*cidden elim ve şayan-ı teessüftür*" denilmekteydi¹⁵.

Muallimlerin başında bulunan Celal Bey'in bu işlerin önleyicisi olmak yerine öncü bir konuma geçerek balodan sonra muallimler birliğine gitmesi, çekilen telgrafın altına imza koyması, "*kasıtlı değilse bile pek düşüncesiz ve bir ilim adamına yakışmayacak ağır yolsuzluk*" olarak nitelendirilmekteydi. Polis Müdürü'nün bu işlerin içerisinde yer alması da vazifesinin idrakinde olmadığını göstermekteydi. Araç¹⁶ kaymakamı Aziz Bey, Baytar Müdürü Kemal Bey de valiye hakarete varan sözler sarf etmek suretiyle ve öncü olmaları nedeniyle vazifelerinin gereğini yapamamışlardı. Diğer alt kademedeki memurlar ise amirlerinin öncülüğünün tesirinde kalarak hareket etmişlerdi¹⁷.

Raporda, Vali Müştak Lütfü Bey, olayı ilgili makamlara bildirmemiş olması, müfettiş talep etmemiş olması ve de basına yaptığı açıklamalarda öğretmenler hakkında

¹³ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 030.10.64.430.17.

¹⁴ **B.C.A.**, 030.10.64.430.17.

¹⁵ **B.C.A.**, 030.10.64.430.17.

¹⁶ Araç, Kastamonu iline bağlı bir ilçedir.

¹⁷ **B.C.A.**, 030.10.64.430.17.

kullandığı bir devlet adamına yakışmayacak bazı ifadeleri nedeniyle kusurlu bulunmuştu. Netice itibariyle raporu düzenleyen Mustafa Arif Bey, bu olaydan sonra Vali'nin ve memur kadrosunun bölgede ahenk içerisinde çalışamayacaklarını hükmederek Vali'nin görev yerinin zorunlu olarak değiştirilmesini teklif etmekteydi. Ayrıca “baloyu tertip eden heyetten ve telgrafın altına imza koyanlardan Necmettin, Muallim Refet, Muallim Mektebi Müdürü Fazlı, Muallim Mektebi Muallimi Ali Nihat ve varidat mümeyyizi Hulusi, Muhasebe Kâtibesinden Ali, Muallim Seniye, Doktor Recep, Muallim Hacer Haydar, Muallim Şükriye, Muallim Hacer, Doktor Tevfik, Muallim İclal Rahman, Tahrirat Kâtibi Mithat, Muallim Sedat, Jandarma Zabiti Mülazım Hüsnü, Muallim Haydar, Mülazım Remzi, Doktor Nail, Muallim Pakize, Muallim Arif, Muallim İclal Kamil, Burhanettin gibi memurların buldukları görevin haysiyeti ile uyuşmayan bu hareketlerinden dolayı memurun kanununun 29. Maddesine tevfikan tevbihleri ve vali Müştak Bey'in matbuata vuku bulan beyanâtı benzer şekilde memurun kanununa dayanarak tevbihi uygun” bulunmaktaydı¹⁸.

Ankara Maarif Emini İshak Refet imzalı ikinci raporda da Vali Müştak Lütfü Bey'in görev yerinin değiştirilmesi istenmekte ve bu görev yeri değişikliği için şu hususlar gerekçe olarak gösterilmekteydi: Vali'nin, meselede “sebeb-i evvel” olması, ılımlı ve mantıklı hareket etmemesi; Vali'nin emrindeki memurlara bir amir gibi davranmak zorunda olması ancak olayın bunun aksini göstermesi; Vali'nin olay karşısında tarafsızlığını koruyamaması, olayın içerisinde kaymakam ve Polis Müdürü gibi görevlilerin de olmasına rağmen basında yalnızca öğretmenleri teşhir etmesi; görevde kalması durumunda emrindeki görevlileri bu olaydan dolayı ezmeye çalışacağı¹⁹.

Dâhiliye Nazırı Cemil Bey, bu iki raporla birlikte Başvekâlet'e gönderdiği yazıda İshak Refet Bey'in görüşlerine katılmadığını ifade etmişti²⁰. Durumu değerlendiren Başvekâlet, müfettişlerin tekliflerini uygun bulmuş olmalıdır ki Vali Müştak Lütfü Bey'in görev yeri değiştirildi²¹. Böylelikle, sosyal yaşamda insanların kaynaşmasına, birbirlerini daha yakından tanınmasına hizmet edebilecek bir balo, bir vilâyetin valisinin görev yerinin değiştirilmesi ve o vilâyette görev yapan topluma pek çok konuda öncülük edecek olan muallimlerin cezalandırılması gibi hiç de hoş olmayan bir olayla sonuçlanmıştı.

2- NİĞDE'DEKİ TESETTÜR TARTIŞMALARI

Toplumsal alanda yapılan inkılapların Niğde vilâyetindeki yankısını, yerel basın üzerinden takip edebilmek mümkündür. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Niğde'de

¹⁸ B.C.A, 030.10.64.430.17.

¹⁹ B.C.A, 030.10.64.430.17.

²⁰ B.C.A, 030.10.64.430.17.

²¹ Müştak Lütfü Bey, Kastamonu'dan sonra Adana valiliğine getirilmiştir. (Ali Galip Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Valileri (29 Ekim 1923-10 Kasım 1938)**, Ocak Yayınları, Ankara 1998, s. 349.)

“Niğde Gazetesi” başta olmak üzere farklı isimlerle gazete ve dergi yayımlanmıştır²². Toplumsal alanda yapılan inkılâpların vilâyetteki yansımaları gazetenin bu tarihlerde çıkan nüshaları üzerinden takip edildiğinde, 1926 yılı başlarında başlayan ve 1927 yılının ilk aylarında sonu mahkemede biten bir dizi tartışma ve gelişmelerle karşılaşılır.

Başyazarı Cenap Şehabettin Bey²³ olan “Niğde” gazetesinde çıkan yazıların, ilerde ayrıntılı olarak bahsedilecek olayların başlamasında önemli bir etkisi vardı. Bu nedenle, gazetede kaleme alınan kadınların kılık-kıyafetleri, toplumdaki mevkii, dans, vb. konulu makale ve haberlerin içeriği üzerinde durulması vilâyette yaşanan gelişmelerin daha iyi analiz edilebilmesi açısından önemlidir.

Bu açıdan bakıldığında, dikkati çeken ilk makale, gazetenin 17 Mart 1926 tarihli nüshasında “Hüsnü²⁴” imzasıyla çıkan “Kadınlarımız Yüzlerini Ne İçin Açmalıdır?” başlıklı yazıydı. Yazar, tesettür ile ilgili farklı soruları cevaplandırarak konuyla ilgili düşüncelerini dile getirmekteydi. Yazara göre, kadınlarımız yüzlerini açmalıydı. Çünkü tesettürün dayandığı “kaide ve mantık” yoktu. Mantık olmayınca insani olmaz, insani olmayınca şuurulu bir hareket değildi. Dolayısıyla tesettürde ahlaki fazilet aramak abesti. Medeniyetle büyük bir tezat teşkil eden tesettür ancak “vahşet”ti. Yazar, bu sırada kadının kapalı olmasının, onun sosyal hayata katılması önünde bir engel olduğunu, bunu savunmanın kadının sosyal hayata katılmasını istememek anlamına geleceğini ifade etmekteydi²⁵.

Makalenin devamında farklı sorulara cevap vererek düşüncelerini açıklamaya devam eden yazar, “Tesettür Dini midir?” sorusuna “hayır ve asla!” cevabını vermekte ve bu kanaate nasıl vardığını gerekçelendirmekteydi. Yazara göre; kadınlarımızın bugünkü haliyle örtünmelerinin, ne sünnette ne de “ahkam-ı şeriyeye”de dayanağı yoktu. Aksini söyleyen “yalancı ve sahtekâr”dı. Bilakis, kadınların ellerini ve yüzlerini açabileceklerine, erkeklerle birlikte elleri ve yüzleri açık bir şekilde sosyal hayatta çalışabileceklerine dair sarih hükümler vardı. Tesettür ahlaki de değildi. Fuhuş gibi ahlaksızlıklar tesettürün olduğu şehirlerde, tesettürün ve kaçgöçün olmadığı köylerden daha yaygındı. Çünkü “insanlar nereden men olunursa, ona karşı haris” olurlardı. Tesettüre tabi olmayan toplumlarda, gayriahlaki durumlar daha az görülürdü. Sosyal

²² Niğde’de çıkan gazete ve dergilerin bir değerlendirmesi için bkz. Nevzat Topal, “ Niğde Basın Tarihinden Bir Kesit 1924-1931”, **Turkish Studies**, S.8/5, Bahar 2013, s.799-809.

²³ Bu tarihlerde Niğde’de Avukatlık yapan Cenap Şehabettin Bey, daha önce Feryat isminde bir başka gazete yayınlamış daha sonra bu gazete Niğde ismiyle çıkmaya başlamıştır. Şehabettin Bey’in kendisi avukat olduğu için Niğde gazetesinin idari sorumluluğunu babası Ebuşşahap Cemal Bey’e devretmek zorunda kalmıştır. Gazetenin idari sorumluluğu babasında olmakla birlikte, başmuharriri kendisidir. (Topal, **a.g.m.**, s.803.)

²⁴ Hüsnü Bey, Niğde Orta Mektep Müdürlüğü ve Türk Ocağı Reisliği vazifelerinde bulunmuştur. (Niğde, 17 Mart 1926, S.16.); Hasan Hüsnü (Savaşçın) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Nevzat Topal, “Muallim Sapançalı Hüsnü”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, XXVI (2009-Güz), s.229-245; Ayrıca bkz. Sapançalı Hüsnü, **Karamanoğulları Hayat ve Vekayi’ Tarihiyeleri**, (Haz. Nevzat Topal), Kömen Yayınları, Konya 2010, s.1-15; Aynı şahsın Niğde Türk Ocağı bünyesindeki çalışmaları için bkz. Nevzat Topal, “Niğde Türk Ocağı’nın Kuruluşu ve İlk Faaliyetleri (1924-1926)”, **Turkish Studies**, S.8/7, Yaz 2013, s.655-670.

²⁵ Niğde, 17 Mart 1926, S.16, s.1.

hayatları, çok samimi ve sağlamdı. “*Halis Türk olan tatarlarda tesettür yoktur. Hâlbuki yüksek bir fazilet- i ahlakiye taşıyan necip ırkdaşlarımızdır.*”

Yazarın, “*Türklerde tesettür var mıdır?*” sorusuna verdiği cevap da olumsuzdur. Bu fikrini şu cümlelerle gerekçelendirir: “*Haykırarak cevap veriyorum ki, Türklerde tesettür yoktur. Büyük ve necip Türk milleti, tesettür vahşetinden azadedir. Üç bin senelik Türk tarihini, hayat-i içtimaiyesini tetkik ediniz, tesettür binde bir nispetindedir. Bir defa Anadolu’ya bakalım: Nüfus-ı umumiyesinin yüzde doksanıni teşkil eden Türk köylerinde tesettür yoktur. Köy kadını yüzünü açmaktan korkmaz. Tarlasına, bağına, şehre yüzü açık gelir. Tepeden tırnağa ahlak ve faziletin timsalidir. Şeytanlık bilmez. Onu belki şehirli şeytanlar baştan çıkarmağa çalışır.*”

Yazar, makalesini “*Şu halde şehirlerdeki tesettür nedir?*” sorusunu cevaplayarak sonlandırır. Yazara göre şehirlerde cari olan tesettür, “*ahlaksız, namussuz padişahların kıskançlıklarından doğmuş bir adettir.*” Böyle padişahlara dalkavukluk eden cahil hocalar da bu işe fetva vermişlerdir. Böylece tesettür, saraydan şehirlere yayılmaya başlamıştı.

Görüldüğü üzere, bu makale, içerik ve üslup itibariyle toplumun belli kesimlerinde tepki doğurabilecek niteliklere haizdi. Bu makalenin hemen yanı başında bir gün sonra Türk Ocakları’nın kuruluş yıldönümü vesilesiyle Niğde Türk Ocağı’nda yapılacak olan baloya vilayette görev yapan memurlar, ocaklılar ve memleketin önde gelen zatları davet edilmekteydi. İlanda, baloya eşlerle katılımın zorunlu olduğu ifade edilmekte ve “*Niğde’nin temiz muhitinde tefessüh etmiş zihniyet ve ham taassuplara pabuç bırakacak bir erkek tasavvur*” edilmediği vurgulanmaktaydı.

Gazetenin bir hafta sonra çıkan nüshasında Türk Ocağı’nda tertip edilen baloyla ilgili ayrıntılı bilgi verilmekteydi. Bu yazıda, balonun “*muhitte bırakacağı tesir*”in merakla beklendiğine işaret edilmekte ve baloya katılanların isimleri sıralanmaktaydı²⁶. Ayrıca, baloya eşleriyle birlikte katılanların birbirlerinin eşleriyle dans ettikleri öne çıkarılmaktaydı. Gazetenin “*Ramazân Latifeleri*” başlığı altında Türk Ocağı’nda yapılan danslar mizahi bir üslupla okuyucuyla paylaşılmaktaydı²⁷. Görüldüğü üzere Kastamonu’da olduğu gibi Niğde’de de baloya katılan kesimler farklı meslek gruplarındaki kamu görevlileriydi.

²⁶ Baloya şu isimler katıldı: “Vali Cemal Bey ve eşi olmakla birlikte, Jandarma Kumandanı Zühtü, Maarif Müdürü Ali Haydar Bey ve eşi, Şube Reisi Şevket, Sıhhiye Müdürü Şefik Arif, Hükümet Tabibi Ekrem, Yüzbaşı Hüsamettin, Sermühendis Galip, Meclis Umumi Nevşehir Azasından Fazıl Mümmtaz, Eczacı Hayrettin Beylerle eşleri memleketin birçok münevver gençleri ve irfan ordusunun teceddüdperver fedakâr zabitleri olan muallimlerimiz başta Orta mektep Müdürü Hüsnü, Müdür Muavini Cevat Beyler eşleriyle birlikte katılmışlardı.” (Niğde, 24 Mart 1926, S.17.)

²⁷ Bu başlık altında dans müstevli bir medeniyet hastalığı ve mikrobu olarak nitelendiriliyor, Türk Ocağı balosunda yapılan danslara atıf yapılarak bu “*mikrobun*” Niğde’ye de sirayet ettiği belirtiliyor. Ancak dansın bazı garabetleri olduğu ifade edilerek örnek olarak “doksan batman sıkletinde Haydar Bey’le kuş gibi Ruhsar Hanım’ın ve 1.90 boyundaki Hüsnü Bey’le yarısında kalan Menşüre Hanım’ın” dans etmelerine atıf yapılıyor. “Hoş değil miydi görenler söylesin” cümlesiyle mizah sonlandırılıyor. (Niğde, 24 Mart 1926, S.17.)

Gazetenin başyazarı Cenap Şehabettin'in kaleme aldığı "*Kadınlarımızın Kıyafet ve Tesettürü*" başlıklı bir diğer makalede, vilayet gazetelerinde kadınların yüzlerine peçe koymaktan men edildiklerine dair haberlerden duyulan memnuniyet ifade edilmektedir²⁸. "*Bu menhus âdetin ne dini ne de asri ve milli bir adet olmadığına sabit olduğu*"nu ifade eden başyazar, mevcut tesettürün şekline ve biçimine karşı çıkmakta, kadınların düştüğü gülünç durumlara ve tesettürün kötü niyetli kimseler tarafından nasıl istismar edildiğine işaret etmekteydi. Yazar, "*din kitaplarında görülmeyen böyle bir tesettür*" ün men edilmesi için vali ve belediye heyetlerinin "*seri ve müessir tedbirler*" almasını tavsiye etmekteydi.

Niğde Belediye Meclisi'ne yapılan tavsiye ve teklifler bununla sınırlı değildi. Vilayetin Baytarı Kemal Bey, Orta Anadolu'da yaygın olan kadın oynatma âdetinin gençliğe zarar verdiğini; bel soğukluğu, frengi ve bazı hastalıklara bu âdetin sebebiyet verdiğini ifade ettikten sonra bunun önüne geçilebilmesi için bazı medeni şehirlerde olduğu gibi "*umumhane*" açılmasını ve bu teklifinin belediye meclisince müzakere edilmesini talep etmişti²⁹. Bir hafta sonra vilayet gazetesinin başyazarı Şehabettin Bey, gazetenin memleketin imarı ve irfanı için ne kadar önemli olduğuna işaret ettiği yazısında, vilayet meclisinin gazetenin ödeneğini arttırması gerektiğini belirttikten sonra "*umumhane açılmasını konuşan belediye meclisinin*" bunu da konuşması gerektiğini ifade etmişti³⁰. Belediye Meclisi'ne yapılan son teklif, "*tesettürün refi*"ne yönelik olarak "*memleketin münevverlerinden bir grup*" tarafından verilen dilekçeydi. Yazılı olarak verilen bu teklif, Meclis'te okunarak encümene sevk edilmişti³¹. 5 Şubat 1927 tarihinde Vilayet Meclisi, konuyu müzakere etmiş ve iki oy farkla bahsi edilen teklifi reddetmişti. Bunun üzerine tesettürün kaldırılmasıyla ilgili dilekçenin altında imza koyan Türk Ocağı, Muallimler Birliği ve İdman Yurdu başkanları, çektikleri bir telgrafla meseleyi ulusal basına taşımıştı. "*Vakit*"te yayınlanan telgrafta, dernek başkanları, Vilâyet Meclisi'nin tesettürle ilgili almış olduğu karara değindikten sonra, karardan duydukları rahatsızlığı şu şekilde dile getirmişlerdi: "*Bu karara salık olanlar kendi düşüncelerince kisve-i islamiyenin kutsiyetinden dem vurmakla kalmamışlar, aynı zamanda memleket gençliğinin gözbebeği olan takrir sahiplerini techil ve tahkir etmişlerdir. Öteden beri muhafazakâr geçindikleri halde hadisat önünde daima eğilmesini bilen ve daima muvafık fırsatlarda emellerini izhar eden birkaç softa düşünceli kimsenin memlekete ve gençliğe sürmek istedikleri şu şaibe-i cehl ve hakareti bu münevver kitle, kendilerini tenezzüh emeliyle ceride-i ferideleri delaletiyle efkâr-ı umumiyyeye arz eyler*"³².

"*Vakit*"te yayımlanan bu telgraftan sonra Niğde Vilayet Meclisi üyelerinden Zeynelabidin, Mustafa Hilmi, Rasih, Şakir, Sadık ve Halil Hilmi Beyler, gazeteye bir açıklama göndererek telgraftaki iddialara cevap vermişlerdi³³. Bu cevapta, verilen

²⁸ Niğde, 26 Kanun-ı Sani 1927, S.53, s.1.

²⁹ Niğde, 26 Kanun-ı Sani 1927, S.53, s.3.

³⁰ Niğde, 2 Şubat 1927, S.54, s.1.

³¹ Niğde, 2 Şubat 1927, S.54, s.2.; Dilekçenin altında imzası olan şahıslar şunlardır: "Avukat Şahap ve Doktor Şükrü, Doktor Hüseyin, Mühendis Galip, Eczacı Naim, Doktor Ruhi, Türk Ocağı Reisi Ferit, Eyüpzade Nurullah, Tüccardan Haki, Necipzade Ruhi" (*Vakit*, 10 Mart 1927, nr.3302,s.2.)

³² *Vakit*, 7 Şubat 1927, nr.3272, s.2.

³³ *Vakit*, 10 Mart 1927, nr.3302, s.2.

dilekçede peçeden, çarşaftan bahsedilmediği belirtilerek “tesettür namı verilen komik kıyafetle kadınlarımızın gezdirilmesi, haysiyet-i milliyeleriyle telif edilemeyeceğinden kadınlığımızın bu vahşi kisveden kurtarılması”nın istendiği vurgulanmıştı. Meclis üyeleri, telgrafta iddia edilen memleket gençliğini “tahkir ve techil etme” iddiasını da reddetmişlerdi. Meclis üyelerine göre, Niğde kadınları şalvar, mintan, peştamal gibi şeyleri taşımazlar, peçeleri istisna edilecek olursa İstanbul kadınları gibi giyinmekteydi. Vakit ve hali müsait olanlar ceri atarak manto giymekte, peçe de kendiliğinden kalkmaktaydı³⁴.

Niğde Vilayet Meclisi’nin bu kararından sonra Türk Ocağı ve Muallimler Birliği şubeleri, vilayetin merkezi ile Bor, Nevşehir, Ulukışla ve Ürgüp kazalarında protesto yürüyüşleri düzenledi³⁵. Vilayet gazetesinde, meclisin aldığı kararı kınayan yazılar yayınlandı. Aksaray vilayet gazetesi başyazarı tarafından kaleme alınan “Niğde Mutaassıp Değildir” başlıklı bir yazıda, Niğde’nin Milli Mücadele’ye, inkılaplara ve Gazi’ye ilk destek veren şehirlerden bir olduğu, Niğde Türk Ocağı’nın şapka kanunu çıkmadan şapkayı destekleyen bir beyanname yayınladığı hatırlatılmakta ve Niğde’de tesettürü destekleyenlerin “Niğde ağaları ve mütegalibeleri” olduğu ifade edilmekteydi. Tesettür kararının arkasında Gazi’nin desteğinin olduğuna, Niğde gençliğinin de bu yolda yürüdüğüne işaret eden yazar, makalesini “yaşasın gençlik, kahrolsun muhafazakârlık” sözleriyle noktalamaktaydı³⁶. Niğde İlköğretim Müfettişi Hilmi Gültekin tarafından kaleme alınan “Muhafazakârlara Cevap” isimli makalede ise Belediye Meclisi’nin tesettürün kaldırılmasına onay vermemesi eleştirilmekte ve bu zihniyette bulunan insanların belediye meclislerinde görev almayı hak etmedikleri ifade edilmekteydi³⁷.

Vilayet Meclisi üyelerinden Abidin Bey’in Türk Ocağı, İdman Yurdu ve Muallimler Birliği reisleri aleyhinde açtığı “zem ve hakaret” davası nedeniyle tesettür tartışmaları mahkemeye taşınmak zorunda kaldı. 30 Mart 1927 tarihinde Niğde Asliye Mahkemesi’nde görülmeye başlayan davanın ilk duruşmasında Abidin Bey, gençlere hürmetkâr, yenilik ve ilerlemeye taraftar olduğunu ancak gençlerin gazete sütunlarında hakaretler yağdırarak ortalığı “velveleye” verdiklerini, bu nedenle halk nazarında hakarete uğradıklarını iddia etti. Türk Ocağı Reisi Ferit Bey’in kaleme aldığı makalede geçen “yosunlu kafalar”, “devrilen çamlar”, “menhus kafalar” gibi ifadelere dikkat çektikten sonra Milli Mücadele döneminde yaptığı hizmetleri hatırlattı. Mahkeme heyeti, tarafları dinledikten sonra savcılık makamının mütalaasını sormuş ve savcılık makamının davanın Asliye değil, Sulh mahkemesinde görülmesi gerektiği görüşünü uygun bularak davayı ilgili mahkemeye nakletmişti³⁸.

Türk Ocağı Reisi Ferit Bey, vilayet gazetesine gönderdiği bir yazıyla Abidin Bey’in mahkemede vermiş olduğu “bunlar ortada yokken biz Kuva-yı Milliye

³⁴ Vakit, 10 Mart 1927, nr.3302, s.2.

³⁵ Niğde, 9 Mart 1927, S.57, s.1

³⁶ Niğde, 9 Mart 1927, S.57, s.1

³⁷ Niğde, 30 Mart 1927, S.60, s.1

³⁸ Niğde, 30 Mart 1927, S.60, s.2

oluşturduk, kongrelere delegeler gönderdik” şeklindeki beyanlarına bazı eleştiriler getirmekte ve Abidin Bey’e konuyla ilgili birkaç soru yöneltmekteydi. Mahkemede, dernek reislerinin avukatlığını da üstlenen Şehabettin Bey, Vilâyet Meclisi üyelerinin tesettür ile ilgili dilekçeyi reddetme gerekçelerini sıralamakta ve bu gerekçelere kendi bakış açısıyla cevap vermektedir³⁹. Ayrıca Şehabettin Bey, Vilayet Meclisi’nin Bor ve Ulukışla İlköğretim Müfettişliği’nin lağvedilmesi ve vilayet gazetesinin tahsisatının arttırılmamasını gençlerden intikam almaya dönük kararlar olarak değerlendirmekteydi⁴⁰.

Bu olaylardan sonra tesettür aleyhtarları tarafından Niğde’de “*Gençler Birliği*” adıyla bir birlik oluşturuldu. Başkanlığını Şehabettin Bey’in yaptığı bu birliğe farklı meslek grubundan üyeler dâhil oldu⁴¹. Vilayet Meclisi’nin daha önce Şehabettin Bey tarafından intikam almaya matuf uygulamalar olarak değerlendirdiği icraatları, Konya Maarif Emini Avni Bey’in Niğde’ye gelmesinden sonra geri alındı. Bu çerçevede İlköğretim Müfettişi Hilmi Gültekin ve Maarif Kâtibi Arif Dünder gibi isimler görevlerine iade edildi⁴². Şehabettin Bey, vilayet gazetesinde “*hak yerini buldu*” diyerek karardan duyduğu memnuniyeti ifade etti⁴³. Bu tarihten sonra, bu olaylarla ilgili basına herhangi bir bilgi yansımamıştır.

SONUÇ

Cumhuriyet’in ilk yıllarında Atatürk’ün önderliğinde gerçekleştirilen toplumsal inkılapların taşrada farklı yansımaları olmuştur. Atatürk’ün batılı bir toplum yaşamı oluşturmaya dönük uygulamaları, Türk Ocağı, Muallimler Birliği, Himaye-i Etfal Cemiyeti gibi dönemin önde gelen cemiyetleri aracılığıyla topluma benimsetilmeye ve toplumsal tabana yayılmaya çalışılmıştır. Kastamonu ve Niğde’de aynı tarihlerde düzenlenen iki farklı balonun ve yaşanan tartışmaların ülkenin genel siyasi atmosferinden etkilendiği açıktır. İki vilayette düzenlenen ve Batı toplumunun bir ögesi olan balonun, Kastamonu ve Niğde muhitindeki uygulamasında kamu görevlileri öncü rol oynamıştır. Kastamonu’daki gelişmeler bize, bu tür uygulamaları gerçekleştirme ve inkılapları anlama noktasında toplumun elit diyebileceğimiz kesimlerinin dahi başarısız olduğunu göstermektedir. Niğde’de baloyla başlayan ve tesettür tartışmalarıyla mahkemede sonuçlanan olaylar ise, toplumsal inkılapları sahiplenme ve uygulama

³⁹ Ebuşşahap Cemal Bey’in yazdıklarına göre Vilayet Meclisi’nin tesettürle ilgili dilekçeyi reddetme gerekçeleri şunlardır: Vilayet Meclisi üyeleri tesettür ile ilgili dilekçeyi “kadınları çıplak soymak “ şeklinde anlamışlardır. Kadınlar zaten asri kisve giymektedir. Böyle bir karar verilmesi halinde kadınlara saldırılar olacak ve mücevherleri soyulacaktır. Bundan Vilayet Meclisi sorumlu tutulacaktır. Halkımız fakirdir, çarşaf ve peçenin kalkması durumunda giyecek kıyafet bulamayacaklardır. Böyle bir karar verilse dahi uygulama imkânı yoktur. (Niğde, 13 Nisan 1927, S.61, s.1.)

⁴⁰ Niğde, 13 Nisan 1927, S.61, s.1.

⁴¹ Gençler Birliği şu isimlerden oluşmaktaydı: Reis: Niğde Gazetesi Başmuharriri Avukat Cenap Şahabettin

Katip: Tüccardan Ferit

Veznedar: Doktor Hüseyin

Aza: Hilmi Gültekin

Aza: Muallim Kemal Bey. (Niğde, 13 Nisan 1927, S.61, s.1.)

⁴² Niğde, 13 Nisan 1927, S.61, s.1.

⁴³ Niğde, 22 Haziran 1927, S.66, s.1

noktasında bazı dernek ve cemiyetlerin, toplumun okur-yazar kesiminin öncülük ettiğini göstermektedir. Bu kesimin toplumsal alandaki bazı talepleri ve düşünceleri, muhafazakâr kesimler tarafından kabul görmemiş ve tepkiyle karşılanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

1- Arşiv

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

2- Araştırma Eserler

Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Gezileri, (Der. Mustafa Selim İmece), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları:7, Ankara 1975

Baltaoğlu Ali Galip, Atatürk Dönemi Valileri (29 Ekim 1923-10 Kasım 1938), Ocak Yayınları, Ankara 1998.

Berkes Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yayına Haz. Ahmet Kuyaş, YKY, İstanbul 2002;

Goloğlu Mahmut, Devrimler ve Tepkiler 1924-1930, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007

Safa Peyami, Türk İnkılabına Bakışlar, ATAM, 2. Baskı, Ankara 1996.

Sapançalı Hüsnü, Karamanoğulları Hayat ve Vekayi' Tarihiyyeleri, (Haz. Nevzat Topal), Kömen Yayınları, Konya 2010

3- Makaleler

Toker Nilgün - Serdar Tekin, "Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık, C.III, 4.Baskı, İstanbul 2007, s.82vd.

Topal Nevzat, "Muallim Sapançalı Hüsnü", Türklük Bilimi Araştırmaları, XXVI (2009-Güz), s.229-245

Topal Nevzat, "Niğde Basın Tarihinden Bir Kesit 1924-1931", Turkish Studies, S.8/5, Bahar 2013, s.799-809.

Topal Nevzat, "Niğde Türk Ocağı'nın Kuruluşu ve İlk Faaliyetleri (1924-1926), Turkish Studies, S.8/7, Yaz 2013, s.655-670.

4- Süreli Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

Kastamonu

Milliyet

Niğde